

I. Elméleti segédanyag

A mai magyar nyelv szófaji rendszere

I. ALAPSZÓFAJOK

Alapszófajokat helyettesítő szófajok (névmások)	Tulajdonképpeni alapszófajok	Átmeneti szófajú szavak (igenevek)
A) önállóan mondatrészek, de alig bővíthetők B) ragozhatók, képzők azonban csak kivételesen járulhatnak hozzájuk C) jelentésük indirekt denotatív jelentés	A) önálló mondatrészek, bővítményeket vehetnek fel B) todalékolhatók C) jelentésük „autoszemantikus jelentés” (kontextustól független, önálló, tartalmas jelentés)	A) önállóan mondatrészek, bővítményeket vehetnek fel B) todalékolhatók C) jelentésük „autoszemantikus jelentés” (kontextustól független, önálló, tartalmas jelentés)
főnévi névmás: <i>én, maga, ez, ki?, ami, bárki, valami</i> melléknévi névmás: <i>olyan, ennyi, melyik?, amekkora, mindenféle, némely</i>	ige: <i>megy, kinyílik, van</i> főnév: <i>asztal, sárkány, futás, szépség, tucat, kettő, Péter</i> melléknév: (számnév): <i>piros, harmadik, nagy</i>	főnévi igenév: <i>tanulni, lehullani</i> melléknévi igenév: <i>olvasó [fiú], olvasott, olvasandó [könyv]</i>
B) csak ritkán kapnak todalékot határozószói névmás: <i>itt, amikor, akárhogy</i>	B) csak ritkán kapnak todalékot határozószó: <i>reggel, rögvest, egyedül, ma, most</i>	B) nem todalékolhatók határozói igenév: <i>futva, sietve, gondolván</i>

II. VISZONYSZÓK

- A) önállóan nem mondatrészek, nem bővíthetők
- B) általában nem todalékolhatók
- C) jelentésük vagy viszonyjelentés, vagy kommunikációs-pragmatikai jelentés

Morfológiai természetű szerkezetekben	Nem morfológiai természetű szerkezetekben
segédige a <i>fog</i> segédige és a <i>volna</i> igei segédszó <i>vagyok, vagy, vagyunk, vagytok; volt, lesz, marad, múlik</i>	kötőszó: <i>és, s, de, tehát, hogy, mert, bár</i>
segédigenév <i>lenni, lévén</i>	partikula: <i>is, egyáltalán, ám; alig, jó [messze van], közel [két méter], majdnem; csak, csakis, csupán, leginkább, egyedül [ő], főképp, kizárólag; se, sem; bár, csak, bárcsak, -e, ugye, vajon</i>
névutó: <i>melletti, alatt</i>	névelő: <i>a, egy</i>
határozóvá tevő mint	tagadószó: <i>ne, nem</i>
névutómelléknév: [ház] <i>melletti</i> , [pad] <i>alatti</i>	
igekötő: <i>megnéz, befűz, kijár</i>	

III. MONDATSZÓK

- A) önállóan nem mondatrészek, elkülönülnek a mondategységtől, sőt önálló tagolatlan mondatok lehetnek; nem bővíthetők
B) nem toldalékolhatók
C) csak pragmatikai vagy modális jelentésük van

indulatszó

óh!, brrr!, au!, eh!, ah!, pfuj!, jaj! stb.

interakciós mondatszó

*szervusz, helló, csaó, adjisten, pá, agyó, ámen
üüm, igen, ja; hm, nos, ugye; na, ne, dehogyis, persze, hogyisne
hohó, pszt, nesze, csitt, hess, zsupsz, jöszte, addsz
íme, lám, ím*

módosítószó

talán, valószínűleg, esetleg, állítólag

hangutánzó mondatszó

bú, gá-gá, durr, bumm, csitt-csatt

A MGr. szófaji felosztása (Vö.: Keszler 2000: 69–70.)

Néhány megjegyzés a szófaji rendszerhez:

Alapszófajok:

1. A korábbi nyelvtanok a főnevet, melléknévet, számnevet és az őket helyettesítő névmásokat a *névszók* nagy szófaji kategóriájába sorolták (az előbbieket tulajdonképpen névszóknak, az utóbbiakat a tulajdonképpen névszókat helyettesítő szóknak nevezve). A MGr. a szófajtanban nem beszél egységes névszói osztályról, az alaktanban azonban továbbra is elismeri a *névszóragozás, névszótövek, névszóképzők* egységes elnevezést (vö.: Keszler 2000: 175; Balogh 2000: 183; Keszler 2000: 315).
2. A MGr. a *számnevet* a melléknév egyik alcsoportjának tekinti. (A számnév a mennyiséget jelentő, a sorszámnev pedig a viszonyítást jelentő melléknévek közé kerül.) A közös kategóriába sorolás alapja pl.: mindkét szófaj járulékos szófaj, tulajdonságot jelöl; vannak közös alaktani sajátosságai; a számnév is betöltheti a minőségjelző szerepét (pl.: *harmadik utca*) stb. (Vö.: Keszler 2000: 70–71, Lengyel 2000: 142–51)
3. Az alapszófajokat helyettesítő *névmások* között a főnévi, melléknévi (számnévi) névmások mellett – ritkábban toldalékolhatóságuk miatt – azoktól némileg elkülönítve a határozószói névmásokat is ott találjuk. (A korábbi nyelvtanokban ezek a határozószók/névmási tartalmú határozószók között szerepeltek.) A névszói [főnévi, melléknévi (számnévi)] és a határozószói névmások együtt-tárgyalását indokolja többek között: indirekt, denotatív jelentésük, azonos fonológiai szerkezetük (magas-mély párok, az összetett névmások azonos előtagjai stb.), alaktani és mondattani sajátosságai (vö.: Keszler 2000: 71–72), funkcionális és a referencia fajtája szerinti alcsoportjaik (vö.: Kugler–Laczkó 2000: 156–157).
4. Az *átmeneti szófajiságú szavak* (az igenevek) több szófaj tulajdonságait hordozzák magukban, ezek a tulajdonságok azonban összefonódottan, elválaszthatatlanul vannak jelen bennük, így egyik érintett szófaji kategóriába se sorolhatók be egyértelműen. [A korábbi nyelvtanok a főnévi és a melléknévi igenevet

a névszók közé (a főnév és a melléknév mellé), a határozói igenevet a határozósók csoportjába sorolták, nem véve figyelembe igei sajátosságait.]

Viszonyszók:

A viszonzók közös szemantikai, morfológiai, szintaktikai tulajdonságaik mellett két jól elkülönülő csoportra oszthatók: *morfológiai természetűek* (= todalékmorféma-értékűek) és *nem morfológiai természetűek*. A morfológiai természetet mutatják például a *mondatrésztéremző segédigék* (kopulák), amelyek olyan funkciójúak, mint egy igeképző. Igésítik a névszót, s így lehetővé teszik a mód- és időjelnek, valamint a személyragoknak a megjelenését. (☉ Morfológiai természetű szó szerkezet, állítmány.) Szintén morfológiai természetű szó szerkezetekben (☉) jelenik meg a *határozóvá tevő mint*. Ragértékű: *mint tanár (dolgozik) = tanárként (dolgozik)*. (☉ Essivusi állapot határozó.)

A nem morfológiai természetű viszonzók közül a *partikula* mutatkozik a legproblematisabbnak (vö.: Keszler 2000: 73, Kugler 2000: 275–281). A többi viszonzót jellemző tulajdonságai mellett legfontosabb jellemzői: emocionális tartalmú, kommunikatív-pragmatikai funkciójú; elhagyható a mondatból a szintaktikai szerkezet sérülése nélkül. Más, homoním szófajoktól való elhatárolásában a legfontosabb lehet, hogy a partikula semmiféle kérdésre nem válaszol (ellentétben a határozósókkal, módosítószókkal). (☉ Gyakorlatok.)

II. Mintaelemzések

Amikor a lámpák belét lecsavarják – jaj annak, amelyik égni mer! (Ancsel Éva)

<i>Amikor</i>	alapszófaj, névmás, határozószói vonatkozó névmás [Egyes szófaji felosztások kötőszói funkciója miatt kereszteződő szófajiságúnak tekintik. A MGr. a névszói és a határozószói vonatkozó névmásokat nem sorolja a kötőszók közé, mert ezek – szemben a kötőszói szófajjal – nemcsak szemantikai és szintaktikai kapcsolóelemek, hanem a mondat szerkezetének szerves részei (vö.: pl. Simon Györgyi 1974: 47, Balogh Judit 2001: 440).]
<i>a</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, névelő, határozott névelő
<i>lámpák</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, konkrét, egyedi név [<i>Hibalehetőség</i> : gyűjtőnévnek minősíteni. A gyűjtőnév nem az egyedi nevek (egy-egy számban egy dolgot, személyt jelölők) többes számát jelenti, hanem olyan több élőlényből, élettelen dologból álló csapat, csoport nevét, amely már egyes számban is magában foglalja a <i>többség</i> kategóriáját: <i>nép, katonaság, növényzet</i> stb. Vitatott: gyűjtőnév-e több alárendelt különböző fogalom fölrendelt fogalma (pl. faj–nem): a MGr. a <i>bútor, gyümölcs, virág</i> típusú főneveket is gyűjtőnévnek tekinti (Balogh 2000: 129), más munkák azonban nem (pl. Adamikné 1995: 22, Laczkó Krisztina 1997: 35, Nagy Katalin (szerk.) 2003: 41.)]
<i>belét</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, konkrét, egyedi név
<i>lecsavarják</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, ige, cselekvést jelentő, cselekvő, tranzitív, mozzanatos (kezdő)
<i>jaj</i>	aktuális szófaja: főnév (aktuális szófajváltással) lexikai szófaja: mondatszó, indulatszó [A példa jól mutatja, hogy az <i>aktuális szófajváltást</i> a mondatrész (itt: alany) szófaji jellege (= grammatikai szófajisága) hívja elő. Az alany csak főnév vagy főnévi értékű szó lehet. (Szófajváltásra akkor van szükség, ha a lexikai szófaj saját tulajdonságaiból adódóan nem képes betölteni egy-egy mondatrész szerepét, tehát grammatikai tulajdonságai nem egyeznek meg az aktuális mondatrész által előírt grammatikai szófajisággal).]
<i>annak</i>	alapszófaj, névmás, főnévi mutató névmás [<i>Hibalehetőség</i> : határozószói mutató névmásnak minősíteni. Az elhatárolás nem könnyű, számtalan problémát vet fel (ugyanúgy, mint a ragos névszók és a határozószók megkülönböztetése). Nehezíti az elemzést, hogy mind a ragos névszók, mind a határozószók a mondatban határozók. Az <i>az, ez</i> főnévi mutató névmás a főnévi toldalékokat

veheti fel; csak ragmorfémákkal együtt képes határozói mondatrész-szerep betöltésére. (A szófaj felismerését nehezíti még az írásban jelölt teljes hasonulás is.) A határozószói (mutató) névmás önmagában, viszonyító elem nélkül képes betölteni a határozói mondatrészt (fogalmi tartalma a helyre, időre stb. utalást jelenti), általában nem is toldalékolható. A határozószói névmás nemcsak határozószót, hanem ragos és névutós névszót is helyettesíthet (az *ott* határozószói mutató névmás pl. a *kinn*, *benn* határozószót, de pl. a *szobában*, a *pad alatt* ragos, ill. névutós főneveket is).

Ügyelnünk kell arra, hogy a határozóragos mutató névmások esetében is előfordulhat „tömbösödés” (vö.: a határozóragos névszók és a határozószók elhatárolásáról írottakkal).

Pl. *Erre indulj!* (határozószói mutató névmás);

Erre válaszolj! (főnévi mutató névmás).]

<i>amelyik</i>	alapszófaj, névmás, főnévi vonatkozó névmás
<i>égni</i>	alapszófaj, átmeneti szófajú, főnévi igenév
<i>mer</i>	alapszófaj, ige, állapotot jelentő, cselekvő, tranzitív, tartós-huzamos: folyamatos

A lélek akkor öregszik, ha már földön járnak a vágyai, szárnyatlanul. (Ancsel Éva)

A	viszonyzó, nem morfológiai természetű, névelő, határozott névelő
<i>lélek</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, elvont főnév
<i>akkor</i>	alapszófaj, névmás, határozószói mutató névmás
<i>öregszik</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, ige, állapotot jelentő, mediális ige, intranszitiv, tartós-huzamos: folyamatos
<i>ha</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, kötőszó, feltételes (csak mondatkapcsoló)
<i>már</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, partikula (rémakiemelő) [<i>Hibalehetőség</i> : alapszófajnak, időhatározószónak minősíteni. Ha

az lenne, önálló, autosemantikus jelentésű, önmagában mondatrész-szerepű volna, az igei állítmányhoz kapcsolódna. Pl. *Már járnak a vonatok.*

A megkülönböztetést segíti még: a partikulára semmilyen módon nem kérdezhetünk.

A *már kettős szófajiságú szó*. A *kettős (hármás) szófajú szavak* jellemzője: a lexémában potenciálisan több szófaj tulajdonságai egyenlő mértékben vannak jelen, a konkrét mondatokban – szóelőfordulásként – azonban mindig eldönthető, hogy jelentésük, alaki viselkedésük, mondatbeli szerepük alapján melyik szófaji értékben szerepelnek.

Pl.: *Este érkezik a barátom, ezért várom az estét.* Az összetett mondat első tagmondatában található *este* *határozószó*: időfogalmat fejez ki, nem toldalékolható, a tagmondatban időhatározó. Az *estét főnév*: megnevező funkciójú, tárgyragos, a második tagmondat igei állítmányának tárgya; jelzőt is kaphatna: pl. *a szép estét várom.*]

<i>földön</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, konkrét, egyedi név
<i>járnak</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, ige, cselekvést jelentő, cselekvő, intranszitiv, tartós-huzamos: folyamatos
<i>vágyai</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, elvont főnév
<i>szárnyatlanul</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), melléknév, viszonyító melléknév [A melléknévhez (számnévhez) járuló <i>-n, -an, -en; -lag, -leg; -ul, ül; -szor, -szer, -ször</i> toldalékmorfémák megítélése nem egyértelmű a magyar nyelvtudományban. Az utolsó hármat már a MGr. is képzőszerű ragnak minősíti (vö.: még pl. Ágoston Mihály 1971: 7–51.; Antal László 1961; Elekfi 2002: 24; Kiefer Ferenc 1987: 481–6; Pete István 2003: 308–13; T. Somogyi Magda 2000). Több szerző a fenti toldalékmorfémákkal létrehozott alakokat határozószóknak tekinti. Mi ezt az elemzést kevésbé tartjuk elfogadhatónak, mert ennek következtében a határozószók kategóriája „parttalanabbá” válna, elmosódnának pl. a (nyelvtörténeti) különbségek a ragszilárdulással létrejött határozószók és a morfológiailag még tagolható, jelentésükben sem tömbösödött ragos névszók között. Elmosódna az is, hogy leíró szempontból a határozószók önmagukban képesek mondatrészszerep betöltésére, a névszókat pedig csak a rag teszi erre alkalmassá. A fenti ragokkal ellátott szóalakokat tehát melléknévnek tekintjük (vö.: még pl. D. Máta Mária MNy. 1988: 31–44, uő. MNyj. 2003: 409–14).]

A ragos névszók és a határozószók elhatárolásában vagy a szótó, vagy a toldalék, vagy mindkettő elhomályosulása, más esetben a jelentésbeli *tömbösödés* segíthet (vö.: D. Máta 2003: 411, Magyar leíró nyelvtani segédkönyv 1994: 57). A határozószóvá válásnak diakrón

és szinkrón szempontból is különböző stádiumai vannak (erről részletesen l. még D. Máta MNy. 1988: 31–44).

Az ember lehet szabadabb s még legszabadabb is. Csak az az alapfok, az miért elérhetetlen?!

(Ancsel Éva)

<i>Az</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, névelő, határozott névelő
<i>ember</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, konkrét, egyedi név
<i>lehet</i>	viszonyzó, morfológiai természetű, segédige, mondatrészeremtő segédige (kopula) [A névszói-igei állítmány segédigéje, alkalmassá teszi a névszót az állítmányi szerep betöltésére, toldalékmorféma-értékű (ható jelentésű). Morfológiai természetű kapcsolatokban jelenik meg, ez is elkülöníti az azonos alakú, de önmagában az igei állítmány betöltésére alkalmas létezését jelentő igealaktól: pl. <i>Nyáron lehet pihenni, Egyedül lehet lenni</i> stb.] [Más véleményt képvisel Elekfi László, szerinte ige és segédige között nem szófaji különbségekről van szó, csak sajátos mondattani szerepről (vö.: Elekfi 2002: 28).]
<i>szabadabb</i> (<i>legsabadabb</i>)	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), melléknév, minősítő melléknév
<i>s is</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, kötőszó, mellérendelő kötőszó, hozzátoldó kapcsolatos
<i>még</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, partikula (viszonyító)
<i>Csak</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, partikula (modális-pragmatikai)
<i>az</i>	alapszófaj, névmás, főnévi mutató névmás
<i>az</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, névelő, határozott névelő [<i>Hibalehetőség</i> : a főnévi (távolra) mutató névmás és a történetileg belőle kialakuló (hangsúlyát veszített) határozott névelő fel nem ismerése, felcserélése. A mutató névmás – szemben a határozott névelővel – utaló szerepű, van önálló mondatrészerértéke, toldalékolható (pl. <i>azok az alapfokok</i>), hangsúlyos. A névelő nem morfológiai természetű szerkezetekben jelenhet meg.
<i>alapfok</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, elvont főnév
<i>az</i>	alapszófaj, névmás, főnévi mutató névmás

miért alapszófaj, névmás, határozószói kérdő névmás (De: pl. *Miért* nyúltál? (A *tollért*) → főnévi kérdő névmás ragos alakja
elérhetetlen alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), melléknév, minősítő melléknév

Szabad-e Dévénynél betöröm / Új időknek új dalaival? (Ady Endre)

Szabad alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), melléknév
[Jellemzője, hogy főnévi igenévi alany mellett képes az állítmány szerepének betöltésére. Mivel az állítmány grammatikai szófaja ige (az állítmány igei természetű), a melléknévi lexikai szófajú *szabad eltolódhat* az ige irányába, esetleg felvehet igei toldalékokat is: *Szabadna elmennem? Szabadjon elmondanom.* (Vö.: G. Varga Györgyi 1974: 70–71.)]

-e viszonyzó, nem morfológiai természetű, partikula (a modális alapérték jelölője)

Dévénynél alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, tulajdonnév, földrajzi név

betöröm alapszófaj, átmeneti szófajú szó, főnévi igenév
[A *betöröm* mondatbeli viselkedése illusztrálja az *átmeneti szófajiság* lényegét, azt, hogy – most csak ezt a szempontot figyelembe véve is – két szófaj tulajdonságait elválaszthatatlanul összefonódva, egyszerre hordozza magában: mondatrészerként alany (→ főnévi tulajdonság); viszont határozói bővítménye van (*dalokkal*) → igei tulajdonság.]

új alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), melléknév, minősítő melléknév

időknek alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, elvont főnév

dalaival alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, konkrét, egyedi név
[A főnév fajtáinak elkülönítése nem könnyű, általában a *jelentés* alapján történik, hiszen az alaktani viselkedést és a szintaktikai szerepet tekintve nincs lényeges különbség az alcsoportok között: „Sem az elvont, sem a konkrét főnévnek nincs grammatikai következménye” (Simon Györgyi 1974: 35). A beszédhelyzet, a szövegösszefüggés szintén befolyásolhatja a főnév fajtáját.]

*Hétfőn, mikor a hőség rekkenő,
eszembe ötlük egy Bökkenő:
hogy kicsoda a micsoda,
s hogy mikor és hová az akkor és oda.* (A. A. Milne: Micimackó)

<i>Hétfőn</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, konkrét, egyedi név [A hét napjait főnévvel nevezzük meg, közülük a <i>vasárnap</i> azonban már a <i>többszófajú szavak</i> tulajdonságait is példázza. <i>Vasárnap pihenünk</i> (határozószó). <i>A vasárnapjaink szépek lesznek</i> (főnév).]
<i>mikor</i>	alapszófaj, névmás, határozószerzői vonatkozó névmás [<i>Hibalehetőség</i> : kérdő névmási határozószerzőnek minősíteni. A tévesztés oka, hogy a vonatkozó névmások <i>a-</i> (eredetileg mutató névmási) összetevője elmaradhat, így a vonatkozó névmások homonimát alkothatnak a kérdő névmásokkal. Pl. <i>Az jött el, (a)kit vártam. Elmegyek oda, (a)hová mindig is vágytam.</i>]
<i>a</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, névelő, határozott névelő
<i>hőség</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, elvont
<i>rekkenő</i>	alapszófaj, átmeneti szófajú szó, folyamatos melléknévi igenév (Közel áll a melléknévhez, állítmányi szerepe is ezt támasztja alá. A melléknévi igenevek gyakran melléknevesülnek vagy főnevesülnek, de a <i>szófaváltás</i> tényét nem mindig egyszerű megállapítani. A lehetséges „fogódzókról” l.: Lengyel MGr. 2000: 237.)
<i>eszembe</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, köznév, elvont
<i>ötlük</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, ige, történetet jelentő, mediális ige, intranszitiv, mozzanatos
<i>egy</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, névelő, határozatlan névelő
<i>Bökkenő</i>	alapszófaj, tulajdonképpeni alapszófaj, (névszó), főnév, (itt) tulajdonnév, cím (A példa igazolhatja több kutató véleményét: a tulajdonnevet nem kellene külön szófaji csoportnak tekinteni, mivel valamely szóalak/szószerkezet/mondat nem nyelvi kritériumok alapján lesz

név. Vö.: Balogh MGr. 2000: 127.)

<i>hogy</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, kötőszó, alárendelő
<i>kicsoda</i>	alapszófaj, névmás, főnévi kérdő névmás
<i>a, az</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, névelő, határozott névelő (A követő szóelőfordulás előtt az aktuális szófajváltást jelöli.)
<i>micsoda</i>	aktuális szófaja: főnév (<i>aktuális szófajváltással</i>) lexikai szófaja: főnévi kérdő névmás
<i>s, és</i>	viszonyzó, nem morfológiai természetű, kötőszó, mellérendelő kapcsolatos kötőszó (A <i>s</i> itt tagmondatokat, az <i>és</i> mondatrészeket köt össze.)
<i>mikor</i>	alapszófaj, névmás, határozószerzői kérdő névmás (időre kérdező)
<i>hová</i>	alapszófaj, névmás, határozószerzői kérdő névmás (helyre kérdező)
<i>akkor</i>	aktuális szófaja: főnév (<i>aktuális szófajváltással</i>) lexikai szófaja: határozószerzői mutató névmás (időre mutató)
<i>oda</i>	aktuális szófaja: főnév (<i>aktuális szófajváltással</i>) lexikai szófaja: határozószerzői mutató névmás (helyre mutató) [A <i>lexikai szófaj</i> a lexémák szótári jelentéséhez tartozó szófaji jelentés. Megmutatja, hogy az adott lexéma természetéből adódóan várhatóan milyen mondatrészszerpben és milyen alakban jelenik meg a megvalósuló mondatban. Az <i>aktuális szófaj</i> a konkrét mondatok szóelőfordulásainak szófaji jelentése. A lexikai és az aktuális szófaj általában megegyezik. Ha valamely szó lexikai szófajiságából adódóan mégsem képes a kívánt mondatrészszerp betöltésére, <i>aktuális szófajváltás</i> történik (vö.: Lengyel MGr. 2000: 77–80). Ilyenkor a szó fogalmi-lexikai jelentése nem változik, csak a grammatikai jelentése.]

III. Gyakorlófeladatok

A) Az egyes részegységekhez kapcsolódó feladatok

1. Sorolja be az alábbi lexémákat az *alapszófajok*, *viszonyszók* és *mondatszók* közé a szemantikai, morfológiai, szintaktikai szempontok alkalmazásával!

gyere, jaj, kedves, tanítani, utáni, és, is, könyv, bárki, egyedül, nincs, nem, megírandó, kinn, ahol, volna, szia, talán, kell, velem, bárcsak

2. Állapítsa meg az alábbi mondatok aláhúzott szavainak szófaját! Magyarozza meg a *szófaji eltolódás* és a *többszófajúság* jelenségét!

A kutya az ember barátja. Kutya rossz természete van.

A róka a nyulat üldözi. Rókább a rókánál.

Nincs semmim. Nagy úr a nincs.

Szabad nép él szabad hazában. Szabad megtennünk?

Holnap már tudok pihenni. A holnapjaink boldogabbak lesznek.

A zöld pulóvert vette fel. A zöld a kedvenc színe.

Csomókat kötött a fonalra. Két csomó hagymát vettem. Egy csomó feladatomban van még.

Még százasomban sincs. Százas címletekben kapta meg a pénzt.

(Segítségül használhatja az alábbi tanulmányokat:

G. Varga Györgyi: Néhány nem tiszta szófajú kategória vizsgálatáról. In.: Rác Endre és Szathmári István (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Tankönyvkiadó. Budapest, 1974. 59–73.

Simon Györgyi: A szófaji felosztás problémái. Uo.: 33–57.)

Lengyel Klára: Szófajok a nyelvben és a beszéd mondataiban. In.: Keszler Borbála (szerk.): Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2000. 77–80.

3. Határozza meg az alábbi mondatok kiemelt mondatrészeinek *aktuális* és *lexikai szófaját*, magyarázza meg a *szófajváltás* okát! (☉ Grammatikai szófajiság.)

Szépet álmodott.

Szeretlekkal válaszolt.

Ne mondj nemet!

Az igenjével sokat segített.

A jaj nem használ.

4. Elemezze az alábbi mondatok *aktuális szófajváltásait!* (☉)

Mert már mindent túrnék, de hajráz a hajrá. (Ady Endre)

Én voltam a senkibbnél senkibb. (Ady Endre)

Nem zaklatnak már a régi miértek. (Ady Endre)

Hatalmas Isten az Eddig. (Ady Endre)

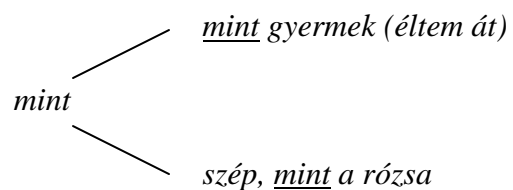
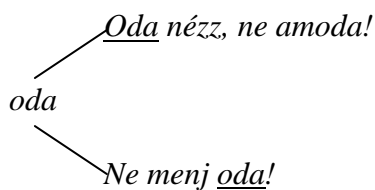
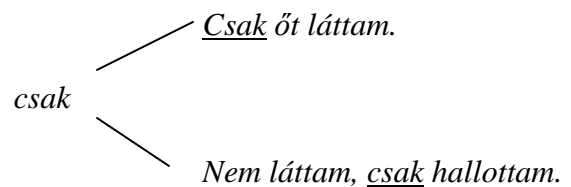
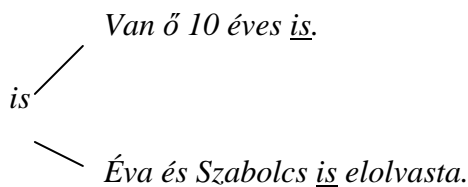
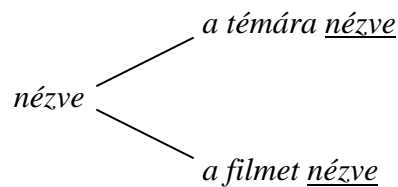
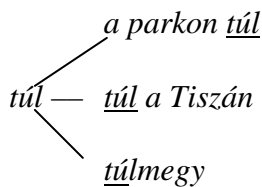
A vanból nem tudott megélni, most a nincsből is muszáj. (közmondás)

Többet ér egy kérdezem száz keresemnél. (közmondás)

Szegény ember úgy gondol a maga kevesére, mint gazdag a maga sokjára.
(közmondás)

Se füle, se farka beszéd.

5. Milyen *szófajúak* a kiemelt szavak az alábbi példákban?



6. Gyűjtsön minél több *többszófajú* szót a Nagy Katalin szerkesztette Szófajtani elemzések (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXIII. Tinta Könyvkiadó. Budapest, 2003.) című munkából!

Keresse meg pl. az *egy*, *együtt* lexémák lehetséges szófajait!

7. Milyen *szófajúak* az alábbi mondatok kiemelt szavai? Indokolja is!

Nagy távolban a malom zugása

Csak olyan volt, mint szunyog dongása. (Petőfi Sándor)

Miért vagy tőlem oly távol?

Távol vidékeket vágyom látni.

Át a réten ment.

A réten át járt.

Átjár a réten.

8. Helyezze annyi mondatba az alábbi szavakat, ahány *szófaji csoportba* tartozhatnak!

költő, magyar, fekete, otthon, vasárnap, egyszer

9. Állapítsa meg az alábbi mondatokban a *saját* szófaji értékét! Indokolja is! [Vö.: Kugler–Laczkó MGr. 2000: 162 és Nagy Katalin (szerk.): 61.]

A saját terveidről beszélj!

Kié ez a könyv? A sajátom.

Mindig saját magát sajnáltatja.

10. Elemezze az alábbi mondatok aláhúzott igei állítmányait az ige *fogalmi-lexikális jelentése* és az *igenemek* szempontjából! A példák alapján gyűjtse össze a *mediális* igék jellemzőit! (Vö.: Lengyel MGr. 2000: 85–86. E. Abaffy Erzsébet: A mediális igékről. Magyar Nyelv 1978: 280–293.)

Az asszony sértődötten kifordult a szobából.

Kifordult az esernyőm a széltől.

A gyerek órákig készül másnapra.

Az ebéd órákig készül.

Köhög, hogy észrevegyék.

Köhög a füsttől.

Az orvos gyógyít.

Az orvosság gyógyít.

A gazda disznót hizlal.

A csokoládé hizlal.

11. Tegye *felszólító módba* a fenti mondatok igealakjait! Figyelje meg, hogy a *mediális* igéknél a felszólítás és az arra adható lehetséges reagálás között a valóságban nincsen összefüggés (↔ cselekvő igék)!

12. Töltse ki további példákkal az alábbi táblázatot!

igenem \ alaki felépítés	AKTÍV	MEDIÁLIS (KÖZÉP)	PASSZÍV
tőszó	<i>ír</i>	<i>fagy</i>	—
képzett szó	<i>fűrész</i>	<i>fehéredik</i>	<i>adatik</i>
igekötős, összetett szó	<i>megszámol, fúr-farag</i>	<i>megörül, csillog-villog</i>	

Vö.: A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. Trezor Kiadó. Budapest, 2004. 214.

13. Írjon példákat a táblázat celláiba!

AKTÍV IGE					
igefajta \ felépítése	cselekvő		műveltető	kölcsönös	visszaható
	intranszítív (tárgyatlan)	transzítív (tárgyas)			
tőszó			—	<i>illik, küzd</i>	—
képzett szó					
igekötős szó					

Vö.: A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. Trezor Kiadó. Budapest, 2004. 216.

14. Helyezze mondatba az alábbi igéket úgy, hogy az egyik mondatban *tárgyasak*, a másikban pedig *tárgyatlanok* legyenek!

átjár, behajt, elnéz, kifog, felcsap, ellejt, elsiet

(☉ Igekötők.)

15. Gyűjtsön olyan szókapcsolatokat, amelyekben *tárgyatlan* ige *tárgyasként* fordul elő! Figyelje meg, mi okozza az irányultság megváltozását!

(pl. *tótágast áll, átússza a Dunát* stb.)

16. Magyarázza meg az alábbi példák segítségével, hogy a *tárgyas* igék mely esetekben használhatók *tárgyatlanul*! (☉ Tárgy.)

Pista mindkét szemével jól lát.

Kati jól keres.

A bolt este nyolckor zár.

17. Gyűjtsön példákat arra, hogy a *tranzitív* ige a tárgyi vonzat mellett *határozói vonzattal* is rendelkezhet (vö.: Lengyel MGr. 2000: 84–85). (☉ Tárgy és határozó összefüggése.)

(pl. *néz valakit ~ néz valakire; vár valakit – vár valakire.*)

18. Jellemezze az alábbi Radnóti-idézet *igéit* az igenemek, a tranzitivitás és az akcióminőség szempontjából (vö.: mintaelemzések)!

Alszik a tábor, látod-e drága, suhognak az álmok, / horkan a felriadó, megfordul a szűk helyen és már / újra elalszik s fénylik az arca. (Radnóti Miklós)

19. Gyűjtse össze az *igeképzők* (☉) közül azokat, amelyek az igék akcióminőségét jelölik! A képzett igéket helyezze mondatba, és vizsgálja meg a jelentésüket!

20. Milyen különbség van a *szó szerkezetek* és a *képzős igealakok* jelentése között?

kínozza magát – kínlódik, rázza magát – rázkódik, izgatja magát – izgul, vigasztalja magát – vigasztalódik

(☉ Igenemek, igefajok.)

21. Melyik *igenemhez*, *igefajtához* tartoznak az alábbi igék?

folyik – folytat, hibázik – hibáztat, bízik – biztat, gyönyörködik – gyönyörködtet

(Vö.: Bachát László – Benkő László – Chikán Zoltánné: Leíró magyar nyelvtani gyakorlatok. Tankönyvkiadó. Budapest, 1976. 129–132.)

22. Határozza meg az alábbi igék *igenemét* (*igefajtáját*)!

sóz, takarózik, megíródik, emelkedik, patkol, csúfolódik, felvevődik, csúsztat, vonzódik, gyűlölködik, gyötrődik (☉ Igeképzők.)

23. Sorolja be az alábbi – alakilag – visszaható képzős igéket *igefajták* szerint!

bánkódik, tegeződik, borotválkozik, becsukódik, gondolkozik, sakkozik, szépítkezik, ébredszik, elkezdődik

24. Párosítsa az igealakokat *képzők* jellemzésével! (☉ Képzők.)

pirosodik

cselekvő, valamilyenné tesz

pirosul

cselekvő, valamilyennek tart

piroslik

mediális ~ szenvedő, valamilyenné válik jelentésű

<i>pirosít</i>	cselekvő, valamilyennek nevez, szólít
<i>pirosall</i>	mediális ~ cselekvő, valamilyennek látszik
(le) <i>pirosoz</i>	mediális, valamilyenné válik jelentésű, visszaható alakú

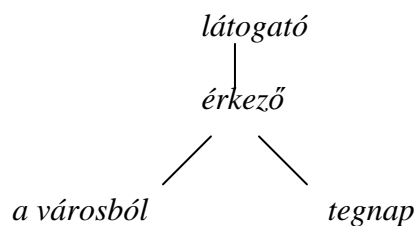
25. Tegyén + jelet a táblázat megfelelő rovatába!

igefajták	Az igefajták és a tárgy viszonya	
	tárgyatlan	tárgyas
cselekvő ige		
műveltető ige		
szenvető ige		
mediális ige		
visszaható ige		

26. Igazolja példamondatok segítségével a főnévi igenév *átmeneti szófajiságát*, mutasson rá főnévi, illetve igei sajátosságaira!

(Pl. jelentéstani szempontból azonos jelentésű lehet az *-ás*, *-és* képzős főnevekkel; olyan mondatrészi szerepekben állhat, mint a főnév; csak olyan bővítményei lehetnek, mint az igeénekb. stb.)

27. Mutassa be az alábbi példán, hogy a *melléknévi igenévnek* melyek a melléknévi és melyek az igei tulajdonságai!



28. Írjon mondatokat, ahol az *olvasni* főnévi igenév *alany*, *tárgy*, *határozó*!

(☉ A megfelelő mondatrészek.)

29. Milyen mondatrész a *főnévi igenév* az alábbi mondatokban? (☉ Mondatrészek.)

Fél a magasból lenézni.

Igyekszik befejezni a feladatot.

Hallom a verebeket csiripelni.^o

Nincs ideje nálunk maradni.

Nem kell félnetek!

Tilos dohányoznunk.

^o(A szerkezet problémás voltáról l. Balogh MGr. 2000: 418.)

30. Sorolja be az alábbi főneveket a *konkrét* és az *elvont főnevek* csoportjába!

becsület, kormány, tündér, metafora, király, forradalom, gyümölcs, tűz, fizika, tavasz, boszorkány

31. Sorolja fel az alábbi szófajtani kategóriákra jellemző *képzőket*! (☛ Képzők.):

- gyűjtőnevek
- elvont főnevek
- gyakorító igék
- mozzanatos igék?

32. Helyezze mondatba az alábbi *köz- és tulajdonnévpárok*at!

parlament – Parlament

paradicsom – Paradicsom

biblia – Biblia

föld – Föld

33. *Köznevek* vagy *tulajdonnevek* az alábbi összetételek?

Hadrovics–Gáldi-szótár, Boyle–Mariotte-törvény, Pitagorász-tétel, Duna-hidak, Oscar-díj-átadás

[Vö.: Nagy Katalin (szerk.) 34. 50.), Vörös Ferenc: Nagy kezdőbetűs közneveinkről. Magyar Nyelvőr 1993: 521–524.]

34. *Konkrét* vagy *elvont főnév* az *írás* az alábbi mondatokban? Miért?

Az írás fárasztotta. Átvette az írást.

Gyűjtsön hasonló példákat!

35. Határozza meg az alábbi mennyiséget jelentő szavak szófaját!

tengernyi, kosár [barack], valamennyi, öt-hat, csomó [könyv], néhány, rengeteg, méter, millió, számos, számtalan, tucat [zokni], pár [könyv], halom [ruha]

36. Az alábbi mellékneveket két csoportba soroltuk: *minősítő* és *viszonyító melléknevekbe*. Indokolja az eljárás helyességét! (Vö.: Lengyel MGr. 2000: 142.)

MINŐSÍTŐ

véges

szép

igazi

kettes

fekete

VISZONYÍTÓ

végső

üveg (mn.)

budapesti

kétszeres

(fekete) hajú

37. Csoportosítsa az alábbi lexémákat aszerint, hogy *minősítő* vagy *viszonyító* melléknevekről van-e szó!

tiszta, spanyol, erdei, jó, éles, műanyag, arany, vadonatúj

38. Igazolja az alábbi példák segítségével azt a „tételt”, hogy minden lexikai szófajú határozószó határozó a mondatban, de nem minden határozó határozószó!

Benn a szobában meleg van. (● Összekapcsolt helyhatározó, határozók.)

Régóta nem láttam ilyen boldognak a barátjával.

Üresen hagyta a tányért az asztalon.

Ingyen, de kedvvel dolgozik.

Jártas a nyelvészetben.

39. Állapítsa meg, melyik mondatban *határozószó*, melyikben *ragos névszó* a kiemelt alak!

Egyszerre csak egy vizsgára készülj!

Egyszerre esni kezdett az eső.

Egyszer már voltam nálatok, másodszorra nem megyek.

Egyszer volt, hol nem volt...

Újra megpróbálok beszélni vele.

Vágyom egy cipőre, egy újra.

Nagyon töröm a fejem egy ötleten, de egy nagyon.

Senki nem volt jelen. A jelenben tud csak gondolkodni.

(Vö.: a mintaelemzésekben írottakkal és D. Mátai Mária: Ragszilárdulás – lexikalizálódás. Magyar Nyelvjárások 2003: 409–14.)

40. Alkosson mondatpárokat a *reggel, este, délelőtt, tegnap, ma* szavakkal! Az egyikben *határozószó*, a másikban *főnév* legyen a szófajuk! (☺ Többszófajúság.)

41. Az alábbi példák a *névutók* és az *igekötők határozószóktól* való megkülönböztetését segíthetik. Elemezze a mondatokat, jellemezze a kérdéses szófajokat! (☺ Morfológiai típusú szószerkezet.)

Kívül volt már mindenem.

A házon kívül találkoztak.

A barátjával szemben döntött.

Szemben állt a barátjával.

Együtt volt vele tegnap este.

Együttműködött mindenkivel.

42. Jelölje 1-gyel azokat a mondatokat, amelyekben a *még* és a *már* *határozószó*, és 2-vel azokat, amelyekben *partikula*! Magyarázza meg a különbségeket, és foglalja össze a partikula jellemzőit!

Ez már valami!

Már várta az érkezésüket.

Nem voltam már fiatal.

Ez már csínytevésnek számított.

Már hozta is a leveleket.

Még szép, hogy nem mondtad ezt senkinek.

Még nem érkezett meg.

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok...

Még most sem nyíltak ki a virágok.

Még alig virradt, már talpon volt.

Gyakran még a boldogság is teher.

43. Párosítsa a minősítéseket a kiemelt szavakkal!

1. Már vénülő kezemmel...

2. Siess már!

3. Ennyi már sok nekem!

A/ rémakiemelő partikula

B/ időhatározó-szó

C/ érzelemárnyaló partikula

44. Milyen *emocionális, modális, pragmatikai–kommunikatív* funkciójúak az alábbi mondatok kiemelt partikulái?

De jó!

Tényleg szép.

Esetleg én is megyek.

Ő is jön, ugye?

Nyilván nem jön.

Hogyne menne!

Gyere már!

45. Töltse ki példákkal az alábbi táblázatot a *névmások* funkciója és helyettesített szófajai szerint!

	főnévi	melléknévi	számnévi	határozószerzői
személyes		–	–	–
visszaható		–	–	–
kölcsönös		–	–	–
mutató				<i>akkor</i>
kérdő		<i>mekkora</i>		
vonatkozó				<i>ahogyan</i>
határozatlan	<i>másik</i>			
általános			<i>sehány</i>	

46. Válaszoljon a kérdésre a *személyes névmás* kiegészült alakjaival (határozós eseteivel)!

Ki?	Kivel?	Honnan?	Hol?	Hová?
<i>én</i>				
<i>te</i>				
<i>ő</i>				
<i>mi</i>				
<i>ti</i>				
<i>ők</i>				

47. Alkosson csoportokat az azonos típusú *személyes névmásokból* (a szám, személy jelölésétől függetlenül)! (Vö.: Kugler–Laczkó MGr. 2000: 158–162.)

ők, velünk, tieid, nálam, enyém, reá, ti, hozzátok, miattad, miénk, mögüle, ön, jómagam, teutánad

48. Igazolja, hogy az első és második személyű személyes névmások *pragmatikai kötöttségűek*, a harmadik személyűek pedig *grammatikai kötöttségűek*! (Vö.: Kugler–Laczkó MGr. 2000: 158–159.) (☛ Az alany elhagyásának lehetőségei, a hiányos mondat, a tárgy határozottsága.)

49. Állapítsa meg a *magam* jelentésárnyalatait és szófaji értékét az alábbi idézetekben, mondatokban!

a. Magam vagyok.

Nagyon.

Kicsordul a könnyem.

Hagyom. (Tóth Árpád)

b. *Ajándék, mellyel meglepem*

e kávéházi szegleten

magam

magam. (József Attila)

c. *Mi köze ehhez magának?*

Vádolja magát.

Vádoljuk magát.

Csak őt magát adtad volna...

50. Elemezze az alábbi mondatok *kölcsönös névmásait* a kölcsönösség iránya szempontjából! (Vö.: Kugler–Laczkó MGr. 2000: 164.)

Szeretik egymást.

Egymást követve távoztak az épületből.

Szerelmesek voltunk egymásba.

Egymáshoz koccintotta a poharakat.

[Az elemzéshez segítségül olvassa el Laczkó Krisztina: A kölcsönös névmás jelentéstani arculata című tanulmányát! In.: Keszler Borbála (szerk.): Újabb fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Tankönyvkiadó. Budapest, 1992: 97–107.]

51. Igazolja mondatba helyezéssel, hogy az alábbi névmások *határozatlan névmások!*

egyik, másik, egyéb, többi, holmi

52. Különböztesse meg a mondatok névmásait *funkciójuk* alapján!

Valamennyi gombócot megevett.

Valamennyi gombócot megette. (☉ Határozott, határozatlan tárgy.)

53. Csoportosítsa az alábbi *névmásokat* aszerint, hogy névszókat (főnevet, melléknevet, számnevet) helyettesítők-e vagy pedig határozószóiak!

aki, valahová, bármilyen, hol?, hányadik?, ez, itt, valami, bármikor, ameddig

54. Írjon példát az alábbi névmásokra!

azonosító melléknévi mutató névmás

határozószói kérdő névmás

megengedő főnévi általános névmás

nyomatékos határozószói mutató névmás

gyűjtő számnévi általános névmás

55. Adja meg *ragos névszóval, névutós névszóval, határozószóval* az *akkor, úgy* határozószói névmások lehetséges *referensét!* (Pl. *ott* ← *kinn, benn*

← *az udvaron*

← *ház előtt*)

56. A *határozott névelő* legfontosabb funkciói (a határozottság ismertség jelölése, az egyedítés: vö.: Kugler MGr. 2000: 283–84.) mellett grammatikai funkciójú is lehet. Elemezze eszerint az alábbi mondatok kiemelt névelőit!

A szeretlek az egyik legszebb magyar szó. (☉ Szófajváltás, aktuális szófaj.)

A kötelesség kötelesség. (☉ Minősítő predikatív viszony, grammatikai szűkítés.)

Édesapám a tanár. (☉ Azonosító predikatív viszony.)

Katinak az autója a garázsban van. (☉ A birtokos jelző és a birtoklást kifejező részeshatározó.)

Az újságot olvasom. (☉ A tárgy határozottsága.)

57. Írja az alábbi *névutók* mellé – ahol lehetséges – a háromirányúságnak megfelelő változatokat!

<i>után</i>	<i>közé</i>
<i>át</i>	<i>felett</i>
<i>mellől</i>	<i>körül</i>

58. A *névutók* között találunk példát alanyesettel álló és ún. ragvonzó névutóra, ill. birtokos személyjelet tartalmazó névutókra is. Írjon mindegyikre 3-3 példát!

59. Határozza meg az *igekötők* funkcióját!

meggyengít – elgyengít – legyengít; elhord – lehord; kiégett ember – leégett ház
úszik – átúszik – átússza; mászik – felmászik – megmássza;
vizsgázik – levizsgázik; ír – megír;
alszik – elalszik; áll – megáll

60. Egészítse ki a párbeszéd mondatait a *van* megfelelő változatával és a hozzá kapcsolható egyéb eszközökkel! Elemezze a mondatokat! Mi a funkciója a *létigének* és a *mondatrésztteremtő segédigének*? (☉ Morfológia, szintaktikai típusú szószerkezetek.)

– Szia.
– Te is gólya?
– Miért, úgy nézek ki, mintha veréb?
– Ellenkezőleg. Itt mindenki olyan elegánsan felöltözve, hogy teljesen zavarban tőle.
– Akárcsak az unokabátyám. Tavaly vagy tavalyelőtt?! Főiskolás tavalyelőtt még nem lehetett, mert tavaly nyáron az érettségi bulija. Úgyhogy főiskolás csak a múlt évben az uncsim.
– Ő is főiskolás?
– Mit is kérdeztél? Hogy főiskolás-e? Nagyon is. Bárcsak ne olyan mafla gólya.
– Nekem meg egy talpraesett nővérem
– És ő?
– Öööö, főiskolás ő még nem, de már járt előkészítőre.
– Meghívhatlak egy kólára?
– Persze.

61. Egészítse ki az alábbi mondatokat a „Kati sztár” állítás *mondatrésztteremtő segédigés* változataival!

(*sztár lesz, sztár volt, sztár maradjon, lenne sztár, volna sztár, sztár lehet, sztár lehetne*)

Kati kitartása és tehetsége révén bizonyosan

*Kati szándéka szerint örömmel
 Ha Kati, már ma szívvel-lélekkel küzdene érte.
 Kati könnyen, hisz minden adottsága megvan hozzá.
 Ha nem, ugyan miért kapna ennyi levelet a rajongóitól?
 Reméljük, 80 év múlva úgy emlékeznek vissza az újságok, hogy igen nagy
 A sztárság igencsak illékony dolog, ezért Kati elszántan munkálkodik azon, hogy még sokáig*

62. Igazolja, hogy az alábbi mondatok *módosítószókat* tartalmaznak. (Ne feledje, hogy a módosítószókat az különbözteti meg a partikuláktól, hogy az utóbbiak nem válaszolhatnak eldöntendő kérdésre!)

Valószínűleg elolvad a hó.

Állítólag tudja a leckét.

Pontosan erről beszéltem.

Tényleg nem voltunk ott.

63. Foglalja mondatba *módosítószóként* a következő szavakat!

természetesen, kétségtelenül, biztosan

64. Gyűjtsön még példákat *módosítószókra*! Igazolja legjellemzőbb tulajdonságait: pl.: törölhetők, kiemelhetők főmondatná, eldöntendő kérdésre felelnek: nem illeszkednek be a mondat szintaktikai szerkezetébe.
 (Olvassa el Kugler Nóra: Próbák és szempontok a módosítószók elhatárolásához című tanulmányát! Magyar Nyelvőr 2001: 233–241.)

65. Sorolja be az alábbi szavakat a *mondatszók* megfelelő osztályaiba! (Vö.: Kugler MGr. 2000: 292–304.)

miau, sicc, apropó, oá, óh, szia, irgum-burgum

66. Igazolja, hogy a kiemelt szavak a megjelölt szófaji kategóriába sorolhatók!

Kati sem jött el. viszonyzó, rémakiemelő partikula

Nem Kati jött el. viszonyzó, tagadószó

Eljött Kati? Nem. mondatszó, interakciós mondatszó

B) Komplex feladatok

67. Minősítse az alábbi idézet szavait szófaji szempontból!

„Ez a föld, melyen annyiszor apáid vére folyt...”

68. Állapítsa meg az alábbi kifejezésekben aláhúzott szavak szófaját!

barátai révén, alig bírta, ügyetlen lévén, otthon volt, átlépve a küszöböt, hirdetés útján, elment volna, valahány éves, kedves volt, otthon lenni, szép lenni

(☉ Morfológiai és szintaktikai típusú szó szerkezet.)

69. Állapítsa meg a mondatok kiemelt szavainak szófaji minőségét!

A házon belül mindenkit fölismert.
Belül minden ragyog a házban.

Keresztülgázolt a réten.
Aztán irány, keresztül a bozótban!

Először megállt elöl, majd hirtelen hátrasitett.
Ne menj hátra, csak előre!

Legföljebb harminc forintom maradt.
Legföljebb rakd a polcon!

Úgy szeretlek, mint galamb a búzát.
Úgy öt percnnyire innen történt a baleset.

Az erdőt irtó napszámosok reggeliztek.
Irtó jól dolgoztak az erdőirtók.

Tök jó a szerkód.
A tök jó lesz főzeléknek.

Marha kellemetlen ez számunkra.
A marha húsa nem kellemetlen.

Kutya hideg van odakinn.
Kutyául érzem magam.
A kutya a farkas rokona.

70. A megadott szavak szófaját tekintve melyik a kakukktójs az egyes sorokban?

fog, kell, marad, vagy (nem kötőszó), lehet, múltam, volna

múlni, lenni, olvasni, maradni

amilyen, akinek, ahol, amolyan, amennyi, ahonnan, ahányról

71. Egészítse ki a szöveget az alábbi szavakkal, majd minősítse azokat szófaji szempontból!

akinek, mindent, valamit, magával, magáé, magát, nekem, semmit, semmit; valamikor, kié, úgy

– Mondott

Gyuri ajkaiba harapott, megrestellte, hogy ismét hangosan gondolkozott.

– Folytassa, kérem.

– Nos, Szent Péter tehát eltűnt, de az esernyő megmaradt.

– És megvan? – kérde mohón.

– De meg ám. őrzik a glogovai templomban, mint egy kincset.

– Hála istennek!

Nagy lélegzetet vett, mint a szívéből mázsás teher esik le, gyöngyöző homlokát megtörülte a zsebkeféjével. Megvan! – motyogta. tudott, s a nagy szerencse egyszerre összemorzsolta...

– És most az esernyő? A templomé? – tudakolta gépiesen.

– Lehet még a is – csintalankodék a menyecske. – Veronika viszi a férjéhez. Így mondta a glogovai tisztelendő úr.

72. Pontosítsa az aláhúzott szavak szófaját!

– Hol jártál mostanában?

– Hol Londonban, hol Párizsban.

– A testvéredet is magaddal vitted?

– Nemcsak őt, hanem a barátaimat is.

– Úgy augusztus tájban új utat tervezünk.

– Ismét többen?

– Úgy a legjobb, így már most nézegetjük a kínálatot.

– Nem készültök Kanadába?

– Nem.

– Ha nincs kedvetek, hát ne is menjetek!

– Hát nem is tudom...

73. Állapítsa meg az aláhúzott szavak pontos szófaját!

Felkészült a vizsgára? – Persze.

A vizsgára persze már megint nem készült fel.

Péter egyszerűen oldotta meg a feladatot.

Péter egyszerűen megoldotta a feladatot.

Tudom, hiszen láttam.

Hiszen ezt te is tudod.

(Vö.: Péteri Attila: Az árnyaló partikulák elhatárolásának problémája a magyar nyelvben. Magyar Nyelvőr 2001: 94–102.)

74. Nevezze meg az alábbi *tagadást kifejező* szavak pontos szófaját!

nincs, nem, sem, senki, sehol

75. Elemezze a két József Attila-idézet minden szavát szófajtani szempontból! Különösen figyeljen a *van* különböző ragozott, jelezett alakjaira, és a *maga* funkcióira!

*Így éltem s voltam én hiába,
megállapíthatom magam.
Bolondot játszottak velem
s már halálom is hasztalan.* (József Attila)

*Egyedül voltam én sokáig.
Majd eljöttek hozzám sokan.
Magad vagy, mondták: bár velük
voltam volna én boldogan.* (József Attila)

76. Elemezze az alábbi Ancsel Éva-idézetek mondatainak minden szavát szófajtani szempontból! (Ancsel Éva: Bekezdések az emberről. Hibiszkusz Könyvkiadó. Budapest, 1991.)

*A semmi ágán is megél a szív, ha elhallatszik hozzá a szomszédos ágon ülő dobbanása.
Ahol elvesznek a tradíciók, ott kilyukad az idő, és elpereg a múlt.
Nem elég, ha az ember életútjának felén egy sötét nagy erdőbe ér, el is kell tévedni benne – hogy egy kicsike tisztánlátást kiérdemeljen.
Aki az egész világban csalódott, vajon nem tart-e attól, hogy egy szép napon az egész világ fogja magát, és csalódik őbenne?
Ha nem ismernénk a feltételes módot, talán kevesebbet szenvednénk, de mi maradna belőlünk?
Aki nem tud szeretni, az hiába keresi a kulcsot, amellyel belülről magára zárta ajtaját.
Ha valaki alacsony, azon nincs mit nevetni. Amíg talapzatra nem áll.
Nagyon sokszor kell földig görnyedni, földig öregedni terhek alatt, és nagyon jól kell ismerni a földet, hogy az ember háta egyenes maradjon.
Az, aki senkit sem tud szeretni, bünt se tud elkövetni. De ettől még nem büntelen.
Annál teljesebb az ember, minél hiánytalanabbul szétosztja magát szüntelenül.*

Az igazság hasonlít egy olyan haranghoz, amely egyetlenegyszer kondul, de megállnak tőle az órák.

Farkasszemet nézni a kudarccal és végigmondani – ez azért már majdnem győzelem.